

علی امینی
(۱۳۷۱-۱۲۸۴ ه.ش)

مروری بر مفاد قرار داد واگذاری امتیاز نفت ایران به «کنسر سیوم»

فرمان عقبگرد شاه از دستاورد «ملی شدن صنعت نفت»

جواد نوائیان رودسری

info@khorasannews.com

مبارزه برای ملی شدن صنعت نفت ایران و رهایی از بند استعمار انگلیس، یکی از مهم‌ترین و درخشان‌ترین فصل‌های تاریخ معاصر ایران است. هر چند نفت، تنها ثروتی نبود که بیگانگان با استفاده از فتور و سستی سلاطین بی‌کفایت قاجار، به غارت آن پرداختند، اما در اواخر دهه ۱۳۲۰، حفاظت از منابع این ماده راهبردی، به نقطه ثقل مبارزات مردم ایران با استعمار انگلیس تبدیل شد؛ مبارزاتی که در آخرین روز این دهه، با تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت، شاهد شیرین پیروزی را به کام مردم رنج دیده ایران ریخت. متن قانون، در واقع یک طرح بود که از سوی تعدادی از نمایندگان مجلس پیشنهاد شد. این طرح، ابتدا در کمیسیون مربوط به تصویب رسید و سپس، نمایندگان مجلس شورای ملی در ۲۴ اسفندماه و نمایندگان مجلس سنا در ۲۹ اسفندماه ۱۳۲۹، آن را تصویب کردند: «به نام سعادت ملت ایران و به منظور کمک به تأمین صلح جهانی، امضاکندگانی ذیل پیشنهاد می‌نماییم که صنعت نفت ایران، در تمام مناطق کشور، بدون استثنا، ملی اعلام شود؛ یعنی تمام عملیات اکتشاف، استخراج و بهره‌برداری در دست دولت قرار گیرد.» بدیهی بود که تمام مقررات و اقدامات بعدی دولت ایران، باید در چارچوب این قانون صورت می‌گرفت؛ قانونی که تجلی خواست قاطبه ملت بود.

■ یک پیروزی ناپایدار

مدتی پس از تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت، اواخر بهار سال ۱۳۳۰، هیئت «خلع‌ید» به آبادان رفت و تابلو شرکت نفت «انگلیس و ایران» را از سر در ورودی پالایشگاه پایین کشید و پرچم سه‌رنگ ایران را به اهتزاز درآورد. همه مردم این واقعه را یک پیروزی کامل می‌دانستند؛ اگر میان سران نهضت، انشقاقی پیش نمی‌آمد، این تصور اشتباه نبود.

رویکرد دکتر مصدق و خواسته‌های او که با اساس مشروطیت، در مبنای کامل قرار داشت، به تدریج دوستان او را از دوزمین‌ه‌ای برای ضربه زدن به نهضت فراهم کرد. هر چند در این بین، نباید سایر علل درونی و بیرونی را هم نادیده بگیریم. به هر حال، با کودتای آمریکایی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، دولت دکتر مصدق که مهم‌ترین وظیفه آن اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت بود، ساقط شد؛ شاه که چند روز قبل از کشور گریخته بود، به ایران بازگشت و فضل‌... زاهدی، مجری کودتا، به عنوان نخست‌وزیر معرفی شد. حالا، پرسش اساسی این بود که شاه و دولت کودتا، با قانون ملی شدن صنعت نفت چه خواهند کرد؟ آیا بر فرایند ملی شدن،

۶۶

در ۲۰ فروردین ۱۳۳۳، سفیر انگلیس در تهران، اعلام کرد که «کنسر سیوم» آماده است با دولت ایران بر سر موضوع نفت، مذاکره کند. کنسر سیوم، متشکل از شرکت‌هایی با ملیت‌های مختلف بود. تشکیل چنین گروهی، اولاً باعث می‌شد انگلیسی‌ها در دعاوی آتی و احتمالی علیه غارت منابع نفت ایران، تنها نباشند و ثانیاً، کشورهایی که در ساقط کردن دولت مصدق و برکنشیدن محمدرضا پهلوی به قدرت، نقشی ایفا کرده بودند، سهم خود را از غنیمت دریافت می‌کردند

گزارش تاریخی

● ● ●

اسناد آمریکایی درباره زندگی خصوصی پهلوی دوم

در پاییز ۱۳۲۲، در حالی که تنها دو سال از روی کار آمدن محمدرضا پهلوی، با حمایت آمریکا و انگلیس می‌گذشت، دفتر خدمات راهبردی ایالات متحده، سازمان اطلاعاتی وقت آمریکا که بعداً به سازمان «سیا» تبدیل شد، گزارشی با عنوان «زندگی شاه؛ یک زندگی نامه مختصر» تهیه کرد که در آن، به ابعاد مختلف زندگی او اشاره شده بود. به رفتارهای خارج از عرف به گزارش پایگاه مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، بخشی از این گزارش، به زندگی خانوادگی شاه اختصاص داشت و در آن، به روابط خارج از عرف محمدرضا پهلوی پرداخته شده بود. این بخش از گزارش، به نقل از کتاب «شهریور ۱۳۲۰»، اسناد حمله متفقین به ایران»، نوشته دکتر محمدقلی مجد، به این شرح است: «ظاهراً او از این بُعد (ارتباط بی‌بند و بار با جنس مخالف) نسبتاً فعال است. شایع است که او در اروپا دختر جوانی از سلسله قاجار را ملاقات کرد و به او سخت علاقه مند شد، به طوری که حکمت، وزیر فرهنگ، یک ویزای دانشجویی برای آن دختر فراهم کرد تا او بتواند به ایران بیاید. وقتی موضوع به گوش رضا شاه رسید، کار را متوقف و حکمت را عزل کرد.

■ معشوقه‌های شاه

معشوقه‌های شاه ظاهراً از این قرارند: منشور که برایش یک فرزند آورده، فیروزه؛ برادرزاده [یا خواهرزاده] ساعد، وزیر خارجه که اکنون با یک تاجر تهرانی ازدواج کرده است. بهادر، که اکنون زنیک پزشک تهرانی شده است. یک خانم بلوند سوئیس که همراه با شوهرش در تهران بود و اکنون یکی از ندیمه‌های ملکه فوزه است که شوهر هم دارد. شایع است که غالباً در کاخ او، مجالس عیاشی برگزار می‌شود. با این حال، او در کارهای شیطانی هرگز به پای برادرش علیرضا نمی‌رسد که شخصیت بسیار بدنامی است. ادعاهای شاه مبنی بر علاقه به کشورش و توجه به امور مردم، به شدت در تضاد با زندگی خصوصی نسبتاً سبکسرانه اوست ... علاوه، وزیر دربار، از محترمین است و مسلماً تأثیر مثبتی بر شاه جوان دارد. به نظر می‌رسد که علاء صمیمانه به شاه احترام می‌گذارد، اما احتمالاً شأن و وقارش اجازه نمی‌دهد که به شاه توصیه کند زندگی خصوصی‌اش را تغییر دهد یا محتاطانه‌تر عمل کند.»

صفحه آرایی

واحد صفحه‌آرایی روزنامه خراسان سفارش می‌پذیرد

روزنامه مجله ویژه‌نامه کتاب

اینفوگرافیک کربد لوگو

۰۵۱۳۷۰۰۹۳۹۰

layout@khorasannews.com

فرمان روزنامه‌صبح‌ایران

دوشنبه ۱۵ بهمن ۱۳۹۷، ۲۸ جمادی الاول ۱۴۴۰، شماره ۲۰۰۳۰

سیاستمدار، وزیر و نخست‌وزیر دوره پهلوی دوم بود. او نماینده رژیم شاه در امضای قرارداد کنسر سیوم محسوب می‌شد و این قرارداد را امضا کرد. امینی مورد توجه و علاقه آمریکایی‌ها بود و بعدها، مسئولیت اجرای تغییرات مد نظر آن‌ها در ایران را بر عهده گرفت؛ اما شاه که از این مسئله به شدت بی‌مناک شده بود، در نهایت آمریکایی‌ها را برای برکناری امینی، جلب کرد.

تاریخ انقلاب

● ● ●

پیشینه طرح نظریه «ولایت فقیه» از سوی امام (ره)

نظریه ولایت فقیه از جمله موضوعاتی است که در بسیاری از آموزه‌های دینی به صورت مستقیم و غیر مستقیم به آن اشاره شده است. در تاریخ معاصر ایران، این موضوع در دوره قاجار و در پی پیروزی مکتب اصولیون بر اخباریون مطرح شد.

■ احیای مکتب اصولی

به گزارش پایگاه مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، مکتب اصولی توسط آیت‌ا... وحید بهبهانی رشد و توسعه قابل توجهی پیدا کرد. او به سطره اخباریون خاتمه داد و با این کار، فقه شیعه را از نو احیا کرد. بهبهانی، مشرب اصولی را که به حقانیت و طایف مجتهد معتقد بود، به عنوان مذهب غالب در عالم تشیع تثبیت کرد. از این رو، در این دوره، شاهد طرح نظریه ضرورت ولایت فقیه و تشکیل حکومتی با رهبری اولیا یا جانشینان آنان در عصر غیبت، از سوی برخی از علما، همچون ملا احمد نراقی هستیم.

■ طرح نظریه ولایت فقیه در نجف

امام خمینی (ره) نیز، برای اولین بار و به صورت غیر مستقیم، در کتاب کشف الاسرار، به حکومت فقه‌ا اشاره کرد. این کتاب که در پاسخ به برخی از شبهات دینی و فقهی فردی به نام علی‌اکبر حکمی‌زاده نوشته شده بود، بر ضرورت حکومت مجتهدان تأکید داشت. با این که نظریه ولایت فقیه در این کتاب و برخی از آرای امام (ره) در دهه‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۰ مطرح شده بود، اما تدوین و طرح مشخص و جامع این نظریه، در نجف اشرف و در اواخر دهه ۱۳۴۰ صورت گرفت. امام (ره) در سال ۱۳۴۸ در نجف اشرف، با صراحت به طرح نظریه ولایت فقیه پرداخت. آرای سیاسی ایشان درباره ضرورت قیام علیه رژیم شاهنشاهی و لزوم تشکیل و تأسیس حکومت اسلامی، با تدوین درس‌های فقه ایشان در نجف اشرف، با نام «ولایت فقیه» منتشر شد.

این کتاب در واقع، محصول سخنرانی‌های امام (ره) درباره مسائل حکومت، مردم و ولایت فقیه است که در سال ۱۳۴۹، در بیروت، به صورت کتاب پیاده و تدوین شد. امام (ره) در این کتاب، به دو شیوه عقلی و نقلی به اثبات نظریه ولایت فقیه پرداخته و ضمن بحث‌های استدلالی، به برنامه‌ریزی عملی برای تحقق ولایت فقیه با ارائه راه‌های مشخص و عملی، توجه کرده است.

ایشان در ارائه ادله نقلی، به برخی از آیات و روایات استناد می‌کند. در واقع امام (ره)، ولایت فقیه را عامل عطف و اتصال دین و سیاست می‌داند و از همین‌رو، بر مبنای اصل ولایت فقیه، وجود حکومتی که بتواند شریعت را اجرا کند، لازم می‌داند. ایشان ضرورت تشکیل حکومت رابخشی از ولایت فقیه معرفی می‌کند؛ زیرا از نظر امام (ره)، لازم‌ه تحقق ولایت فقه‌ا، تأسیس حکومت اسلامی است.

■ پشتوانه عقلانی نظریه ولایت فقیه

امام (ره) در ارائه آرای عقلی، معتقد است اثبات ولایت فقیه از نظر عقلی، نیاز به استدلال چندانی ندارد؛ زیرا ولایت فقیه از موضوعاتی است که تصور آن موجب تصدیق می‌شود و از این‌رو، چندان به برهان احتیاج ندارد؛ «به این معنی که هر کس عقاید و احکام اسلام را، حتی اجمالاً، دریافته باشد چون به ولایت فقیه برسد و آن را به تصور آورد، بی‌درنگ تصدیق خواهد کرد و آن را ضروری و بدیهی خواهد شناخت.»

۶۶

طبق قرارداد، نفت در زیر زمین، متعلق به ایران بود، ولی وقتی استخراج می‌شد و به روی زمین می‌رسید، به مالکیت کنسر سیوم در می‌آمد! به این ترتیب، شکل قرارداد ایران با کنسر سیوم بین‌المللی نفت، نمونه امتیازنامه‌ای به نفع امپریالیست‌ها بود که به شدیدترین وجه، منافع ملی و استقلال ایران را زیر پا می‌گذاشت و نشان‌دهنده بازگشت امپریالیست‌ها به مواضع سابق‌شان در ایران بود

بازگذاشتن دوباره دست بیگانگان برای غارت این ثروت مهم و راهبردی بود. کارشناسان حقوق بین‌الملل معتقدند که متن این قرارداد، یکی از پیچیده‌ترین و بدفهم‌ترین قراردادهای تاریخ است و در عرصه قرارداد‌های نفتی، از این لحاظ، نمی‌توان رقیبی برای آن پیدا کرد. این قرارداد در ۵۱ ماده و دو ضمیمه تنظیم شد و نویسندگان تلاش کرده بودند تا واقعیت و اغذاری امتیاز را زیر عنوان «بیع» پنهان کنند. به همین دلیل، به عنوان نمونه، هر جا که صحبت از «حق الامتیا» (Royalty) بود، به جای آن، از اصطلاح «پرداخت مشخص» (Stated Payment) استفاده شد.

■ مالکیت بی‌محتوا

ظاهر قرارداد، مالکیت ایران را بر دارایی‌های نفتی به رسمیت می‌شناخت، ولی این مالکیت بی‌محتوا بود و مالک، حق تصرف در دارایی‌های خود را نداشت. حق انحصاری استفاده از تمام تأسیسات برای تمام‌دوره قرارداد، به کنسر سیوم واگذار شده بود. در واقع، نفت در زیر زمین، متعلق به ایران بود، ولی وقتی استخراج می‌شد و به روی زمین می‌رسید، به مالکیت کنسر سیوم در می‌آمد! به این ترتیب، شکل قرارداد ایران با کنسر سیوم بین‌المللی نفت، نمونه امتیازنامه‌ای به نفع امپریالیست‌ها بود که به شدیدترین وجه، منافع ملی و استقلال ایران را زیر پا می‌گذاشت و نشان‌دهنده بازگشت امپریالیست‌ها به مواضع سابق‌شان در ایران بود؛ با این تفاوت که این بار، شرکت‌های نفتی آمریکایی نیز می‌توانستند در اکثریت تصمیم‌ها، به نفت جنوب ایران و بهره‌برداری از آن دست یابند. توجیه عوامل رژیم شاه برای این افتضاح آشکار نیز، شنیدنی بود. علی‌امینی، امضاکنده قرارداد، در پاسخ به اعتراضات اظهار کرد: «اگر چه از نظر کمیت مادر اکثریت نیستیم، ولی از لحاظ کیفیت و معنویت در اکثریت هستیم!» به این ترتیب، نفتی که با مبارزه ملت و فداکاری‌های مستمر مردان و زنان این مرز و بوم، ملی شده بود، دوباره در اختیار بیگانگان قرار گرفت و این، به مثابه مرثیه‌ای بر نهفت ملی شدن صنعت نفت محسوب می‌شد.

■ منابع:

اقتصاد سیاسی ایران؛ محمد علی همایون کاتوزیان؛ ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی؛ نشر مرکز؛ ۱۳۷۴
تاریخ سیاسی ایران معاصر؛ سید جلال‌الدین مدنی؛ انتشارات اسلامی؛ بی‌تا؛ ج ۲
ایران بین دو انقلاب؛ پرواند آبراهامیان؛ ترجمه احمد گل‌محمدی و محمد ابراهیم فتاحی؛ نشر نی؛ ۱۳۸۴
خواب آشفته نفت؛ محمد علی موحد؛ نشر کارنامه؛ ۱۳۹۳؛ ج ۲
لایحه امتیاز نفت به کنسر سیوم؛ محمدامیر شیخ‌نوری؛ مجله زمانه؛ شماره ۶۹؛ ۱۳۸۷

زاهدی (سمت راست)، نخست‌وزیر کودتا، درباره مسئله نفت با نیکسون (دوم از راست) گفت‌وگو می‌کند

صحه خواهند گذاشت؟ آیا از دستاورد بزرگی که با مجاهدت ملت و بهای خون جوانان این مرز و بوم به نتیجه رسیده بود، پاسداری خواهند کرد؟

■ شاه، آمریکایی‌ها را انتخاب کرد

واقعیت این بود که شاه، بازگشت خود را به قدرت، مدیون ملت نبود؛ او در نخستین دیدارش با سفیر آمریکا، پس از بازگشت به ایران، حمایت آمریکا را سبب‌ساز تکیه‌زدن دوباره‌اش بر سریر سلطنت دانست. این اقرار، به معنای مقدم انگاشتن خواست آمریکا و متحدانش، بر اراده ملت، در انگاره‌های ذهنی پهلوی دوم محسوب می‌شد. با چنین رویکردی، نادیده گرفتن مجاهدت‌های مردم در راه ملی شدن صنعت نفت، موضوع دور از ذهنی به نظر نمی‌رسید. زاهدی اعلامیه‌ای را در ۱۴ آذر ۱۳۳۲ منتشر کرد که متن آن توسط سفارت آمریکا تهیه و تنظیم شده بود؛ اعلامیه‌ای که از تجدید رابطه ایران با استعمار انگلیس خبر می‌داد. این اقدام، در کنار انتشار اخبار مربوط به محاکمه دکتر مصدق، باعث بروز تنش‌هایی در پایتخت و چند شهر و زمینه‌ساز واقعه تأسف بار ۱۶ آذرماه در دانشگاه تهران شد. انگلیسی‌ها که مترصد چنین موقعیتی بودند، به سرعت روابط دیپلماتیک خود را با دولت کودتا، عادی کردند.

■ آغاز کنسر سیوم

در پی این عادی‌سازی روابط، در ۲۰ فروردین ۱۳۳۳، سفیر انگلیس در تهران، اعلام کرد که «کنسر سیوم» آماده است با دولت ایران بر سر موضوع نفت، مذاکره کند. کنسر سیوم، متشکل از شرکت‌هایی با ملیت‌های مختلف بود. تشکیل چنین گروهی، اولاً باعث می‌شد انگلیسی‌ها در دعاوی آتی و احتمالی علیه غارت منابع نفت ایران، تنها نباشند و ثانیاً، کشورهایی که در ساقط کردن دولت مصدق و برکنشیدن محمدرضا پهلوی به قدرت، نقشی ایفا کرده بودند، بتوانند سهم خود را از غنیمت

■ فاتحه خواندن بر قانون ملی شدن صنعت نفت

این اتفاق، به معنای فاتحه خواندن بر روح قانون ملی شدن صنعت نفت بود؛ هر چند که در ظاهر، آن را تغییر نداده و لغو نکرده بودند. قرارداد کنسر سیوم، در واقع نوعی عقبگرد به دوران پیش از ملی شدن صنعت نفت و

علی‌امینی (سمت راست) اسناد قرارداد کنسر سیوم را مبادله می‌کند

سرکار خانم دکتر ذوالفقاری

انتصاب شایسته شما را در جایگاه معاونت آموزشی پژوهشی و فرهنگی

در پردیس شهید هاشمی نژاد دانشگاه فرهنگیان

که حکایت از لیاقت و شایستگی شما دارد را تبریک عرض نموده توفیقات روزافزون شما را در کلیه عرصه های خدمتی از خداوند متعال آرزومندم.

برادرت

پنجشنبه هر هفته ضمیمه - یان روزنامه ترسان

جناب آقای مهندس قاسمی شهری

انتصاب حضرتعالی به سمت مدیر عامل پتروشیمی تندگوینا که نشان از لیاقت و پشتکار جنابعالی می باشد را صمیمانه تبریک عرض می نمایم. توفیقات روزافزون شما را خواستاریم.

علیرضا هاتقی

۰۹۷۱۶۹۸۸۲

پزش غیر ضروری آگهی های

تبریک، تقدیر و تشکر

پذیرش تلفنی: ۳۷۰۰ ۹۹۹۹

پذیرش فکر امی: ۰۹۱۵۴۷۱۱۳۰۰